

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

Izmenjava izkušenj in dobrih praks na področju arhivske zunanje službe – delovni obisk Arhiva Republike Slovenije v osrednjem državnem arhivu Češke republike v Pragi

Sporazum o sodelovanju na področju arhivistike

Na podlagi *Sporazuma o sodelovanju na področju arhivistike* med Arhivom Republike Slovenije in sekcijo arhivske uprave Ministrstva za notranje zadeve Češke republike, ki je bil podpisan v letu 1995, poteka obojestranska izmenjava arhivskih strokovnjakov, delovnih izkušenj, strokovne literature in objavljenih znanstvenoinformativnih pripomočkov. Gre predvsem za izmenjavo strokovnih izkušenj v zvezi z organizacijo in delom v arhivih, izkušenj na področju strokovne obdelave arhivskega gradiva, konservacije in restavracije arhivskega gradiva ter informatizacije. Podpisnika sporazuma sta se tudi zavezala, da bosta organizirala izmenjavo v obsegu do 28 dni letno, pod pogojem, da stran, ki pošilja arhivske strokovnjake, krije potne stroške, gostitelj pa krije stroške bivanja. Izmenjava teče intenzivno že vrsto let za različna področja, od evidentiranja, konservacije in restavracije arhivskega gradiva do hrambe filmskega arhiva.

Osrednji državni arhiv Češke republike v Pragi (arhiv avtorjev).

V mesecu marcu 2019 smo prvič izvedli izmenjavo na področju dela z ustvarjalci arhivskega gradiva in hrambe elektronskega arhivskega gradiva. Izmenjave smo se udeležili štirje sodelavci Sektorja za varstvo arhivskega gradiva uprave po letu 1945 in sodelavec Sektorja za elektronske arhive in računalniško podporo. V osrednjem državnem arhivu Češke republike v Pragi so nam pripravili tridnevni delovni program, ki je bil oblikovan na podlagi vnaprej posredovanih vprašanj, ki so pokrivala področja arhivske zakonodaje, organiziranosti arhivske službe, sodelovanja z ustvarjalci, popisovanja, prevzemanja in hrambe arhivskega gradiva ter dostopanja do arhivskega gradiva. Prvi dan so nam v obliki predavanj in projekcij predstavili arhivsko zakonodajo, delo z ustvarjalci arhivskega gradiva prek zunanje službe, odbiranje in popisovanje ter način delovanja e-uprave Češke republike. Drugi dan smo si pogledali informacijske rešitve, ki jih uporabljajo za prevzemanje elektronskega arhivskega gradiva in oblikovanje sprejemnih informacijskih paketov, obenem so gostitelji opozorili na problematiko, s katero se srečujejo. Tretji in obenem zadnji dan je bil namenjen ogledu praktičnih primerov dela z ustvarjalci. V ta namen smo obiskali Ministrstvo za pravosodje Češke republike in Zavod za varstvo kulturne dediščine mesta Praga.

Izmenjava arhivskih strokovnjakov na področju zunanje službe

Češki državni arhiv je urad državne uprave in tudi osrednji državni arhiv, ki ga neposredno nadzira Ministrstvo za notranje zadeve Češke republike. Sedež nacionalnega arhiva je v Pragi.

Delovanje češkega državnega arhiva urejajo pravni predpisi s področja arhiviranja in drugi predpisi, ki se nanašajo na dejavnost državnega arhiva. Temeljni, krovni arhivski zakon je iz leta 2004 (Act on archiving and records management, Act. No. 499/2004 Coll. (2017)). Zakon ima 103 člene in ureja odbiranje, registracijo, klasifikacijo, varstvo arhivskega gradiva, pravice in dolžnosti lastnikov arhivskega gradiva, uporabo arhivskega gradiva, obdelavo osebnih podatkov za arhivske namene, sistem arhivov, pravice in obveznosti ustanoviteljev arhivov, vodenje evidenc in kazenske določbe. Poleg zakona se na dejavnost državnega arhiva nanašajo tudi: Regulation to provide Act on archiving and record management (645/2004 Coll. (2012)), Regulation on record management (259/2012 Coll (2014)), Official Journal of Ministry of interior 57/2017 – National standard for electronic record management system, Official Journal of Ministry of interior 65/2012 – Model guidelines of digital archive management in drugi predpisi.

Državni arhiv ima 160 zaposlenih, ki so stacionirani v 11 oddelkih in direktoratu arhiva:

- Oddelek pred letom 1949;
- Oddelek za samoupravo in državno upravo od 1849 do 1918;
- Oddelek za državno upravo od 1918 do 1945;
- Oddelek za državno upravo od 1945 do 1992;
- Oddelek za predarhivsko oskrbo, gradivo uprave po letu 1992 in elektronske dokumente;
- Oddelek za organe izven državne uprave in arhivske zbirke;
- Oddelek za raziskovalne storitve in uporabo zapisov;
- Oddelek za foto-, fono- in kinodokumente in odnose z javnostmi;
- Oddelek za ohranjanje zapisov;
- Ekonomskoupravni oddelek;
- Direktorat (sestavljajo ga kadrovski uslužbenci, odvetnik, notranji revizor in pomočnik).

Glede na namen obiska smo se osredotočili na oddelek za gradivo uprave po letu 1992 in elektronske dokumente. V oddelku je 31 zaposlenih, med

njimi 15 arhivistov, ki skrbijo za ustvarjalce arhivskega gradiva. Ker arhivisti nimajo določenega znanja s področja IT so med njimi tudi arhivisti metodiki, ki imajo poleg klasičnega arhivističnega znanja tudi znanja s področja upravljanja e-gradiva. Naloge metodikov so posvetovanja na področju IT, priprava predlogov in mnenj v zvezi z e-gradivom ter koordinacija dela med arhivisti, metodiki in ustvarjalci. Z ustvarjalcem arhivskega gradiva, ki pripravlja e-gradivo za predajo, sodelujeta hkrati arhivist in metodik. S skupnimi močmi prispevata k uspešnemu prevzemu e-arhivskega gradiva. Vsak arhivist skrbi za 10 do 30 ustvarjalcev. Slednje je odvisno od velikosti ustvarjalca, npr. za ministrstva sta v povprečju zadolžena po dva arhivista.

Ustvarjalci, pri katerih nastaja arhivsko gradivo, so navedeni v Zakonu o arhiviranju in pisarniškem poslovanju (Act on archiving and records management, Section 3 (1), Act. No. 499/2004 Coll. (2017). Gradivo tistih ustvarjalcev, ki delujejo na ravni celotne države, prevzema Češki državni arhiv. Ob nejasni pristojnosti odloči Ministrstvo za notranje zadeve. Pri večini ustvarjalcev arhivskega gradiva še vedno prevladuje gradivo v fizični (papirni) obliki.

Sodelovanje z ustvarjalci poteka na različnih nivojih. Med njimi bi na prvem mestu veljalo opozoriti na postopek vrednotenja dokumentarnega gradiva. Izbor arhivskega gradiva lahko poteka znotraj ali zunaj (velja predvsem za pravne osebe zasebnega prava in darovano arhivsko gradivo) valorizacijskega postopka. Ustvarjalec arhivskega gradiva (javnopravna oseba) mora pristojnemu arhivu poslati predlog za vrednotenja dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri njenem poslovanju. V predlogu je zajeto gradivo, ki so mu v skladu s področno zakonodajo roki hrambe že potekli in ni več potrebno za tekoče poslovanje ustvarjalca. Pristojni arhivist pregleda predlog. Na podlagi tega arhiv izda t. i. »protokol o odbiranju«, s katerim določi seznam arhivskega gradiva in seznam gradiva za izločitev.

Obisk Zavoda za kulturno dediščino mesta Prage (arhiv avtorjev).

Ob prenehanju javnopravne osebe se morajo zadeve, nastale pri njenem poslovanju, ustrezno ločiti. Načrt ločevanja zadev se v odobritev pošlje pristojnemu arhivu. Če naslednik javnopravne osebe ni znan, mora omenjeni načrt v arhiv poslati likvidacijski upravitelj ali ustanovitelj javnopravne osebe. Rešene zadeve, katerih roki hrambe so že potekli, se vključijo v postopek vrednotenja dokumentarnega gradiva. Rešene zadeve, katerih roki hrambe še niso potekli, pa se morajo do izteka rokov hraniti pri nasledniku javnopravne osebe oziroma ustanovitelju. Naslednik javnopravne osebe mora prevzeti nerešene zadeve. Ustvarjalec ali imetnik arhivskega gradiva ima pravico do brezplačnih informacij in svetovanja glede varstva arhivskega gradiva. Češki državni arhiv podaja smernice in svetuje glede varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva v digitalni obliki ter digitalizacije arhivskega gradiva v analogni obliki. Izdaja tudi zavezujoča mnenja o vlogah javnopravnih oseb za izdajo dovoljenja za shranjevanje arhivskega gradiva v digitalni obliki.

Arhivi opravljajo inšpekcijski nadzor nad celotnim pisarniškim poslovanjem. Delo inšpekcij podrobneje določa Zakon o inšpekcijskem nadzoru iz leta 2012 (Act on inspection (Inspection Code), Act No. 255/2012 Coll.). Arhivski zakon določa globe za kršitve pisarniškega poslovanja.

Svetovanje javnopravnim osebam v zvezi s pisarniškim poslovanjem predstavlja glavno nalogo arhivistov, ki opravljajo zunanjo službo. Z navedenim se na splošno zagotavlja večja urejenost dokumentarnega in arhivskega gradiva. Dolžnosti ustvarjalcev arhivskega gradiva do pristojnega arhiva so vezane na izpolnjevanje določb o pisarniškem poslovanju in izročanju arhivskega gradiva. Te se v primerjavi med pravnimi osebami zasebnega prava (ter fizičnimi osebami) in javnopravnimi osebami nanašajo zlasti na slednje. Javnopravne osebe morajo uporabljati informacijske sisteme za upravljanje dokumentov (ISUD), pravne osebe zasebnega prava pa lahko uporabljajo vpisnike v fizični obliki. Področje ISUD ureja Nacionalni standard za elektronske dokumentne sisteme (National standard for electronic record management systems, Official Journal of Ministry of interior 57/2017).

Izmenjava strokovnih izkušenj med slovenskimi in češkimi arhivisti (arhiv avtorjev).

Izobraževanja za ustvarjalce arhivskega gradiva se prirejajo na podlagi povpraševanj ustvarjalcev. Glavni temi sta odbiranje in izročanje arhivskega gradiva ter izločanje dokumentarnega gradiva, ki so mu potekali roki hrambe.

Študijski program arhivistika na Češkem poteka na več univerzah. Vanj so vključeni tudi predmeti, ki se nanašajo na arhivsko gradivo v elektronski obliki, poglobljena pozornost je še vedno namenjena predmetom paleografija, materialno varstvo ipd.

Za popisovanje arhivskega gradiva uporabljajo standard EAD (Encoded Archival Description). Za zajemanje normativnih vsebin uporabljajo splošna pravila iz leta 2015 (Basic rules for archival description 2nd edition (2015)). Navodila in pravila za popisovanje je ustvarila strokovna skupina Ministrstva za notranje zadeve na podlagi EAD. Ker imajo več različnih sistemov za popisovanje in posledično več različnih formatov, pripravljajo nov standard za popisovanje arhivskega gradiva. Ko sprejmejo nova pravila, jih implementirajo v prakso z novimi metodami, ki jih uporabljajo za arhivske fonde in zbirke. Arhivist, ki je izvedel valorizacijo gradiva pri ustvarjalcu, običajno nato tudi popiše gradivo v arhivu.

Dostop do popisov poteka prek portala <http://badatelna.eu/>, kjer je možno iskanje, ogled skenogramov ter naročanje gradiva v košarico. V bazi podatkov se lahko išče po vseh fondih in zbirkah čeških arhivov. Za vsak fond so navedeni ime fonda, ime arhiva, v katerem se gradivo hrani, kraj izvora gradiva, časovni obseg, količina gradiva, urejenost, dostopnost, ime ustvarjalca gradiva, kratka vsebina in pripomočki za uporabo. Trenutno uporabljajo stari sistem iz leta 2000. Ministrstvo za notranje zadeve, v katerega sestavi je Arhiv, bo pripravilo nov modul za arhivski portal, ki bo omogočal tudi dostop do gradiva. Regionalni arhivi bodo imeli svojo hrambo digitalizatorov, enako velja tudi za spletne razstave. V Češkem državnem arhivu bo enotno hranjeno samo izvorno arhivsko digitalno gradivo. Novi portal (Portal2) bo omogočal dostop do različnih arhivskih sistemov. Trenutno že delujejo moduli opis, valorizacija, zajem.

Na Češkem je raziskovalcem dostopno vse gradivo, ki je starejše od 30 let, izjema je le določeno arhivsko gradivo, ki vsebuje osebne podatke še živeče osebe. Do njih se lahko dostopa le na podlagi pisnega soglasja te osebe. Arhiv pisno obvesti dotično osebo, iz arhivskega gradiva, o vlogi za dostop do informacij iz gradiva. Če je treba obvestiti vsaj 30 oseb, se informacija objavi na uradni oglasni deski pristojnega arhiva. Pritožba se lahko vloži v 30 dneh, pri tem pa je treba določiti osebne podatke, ki se jih ne sme razkriti. Če pritožbe ni, se šteje, da je oseba privolila. Dostop do občutljivih osebnih podatkov je možen le na podlagi pisnega soglasja. Ustvarjalci arhivskega gradiva lahko brez omejitev dostopajo do gradiva, ki so ga že predali arhivu. Omejen dostop je tudi do statističnih podatkov, ki so bili pridobljeni z demografskimi in statističnimi raziskovanji, in če ti vsebujejo osebne podatke. Arhiv na zahtevo stranke v razumnem času pripravi to gradivo za uporabo tako, da se osebni podatki anonimizirajo. V pripravi je nov standard za popisovanje arhivskega gradiva, ki bo omogočil samodejno anonimizacijo. V češki javnosti obstaja velika zaskrbljenost glede hranjenja kakršnih koli osebnih podatkov.

Od leta 2014 na Češkem deluje Državni digitalni arhiv. Pri gradnji e-arhiva so imeli zelo slabe izkušnje z velikimi ponudniki, ki so se medsebojno onemogočali in so zadrževali izvedbe. Zato so se odločili za odprtokodno rešitev Archivematica (<https://www.archivematica.org/en>). Gre za sistem, ki povezuje različna (znana) orodja. Delo z elektronskim gradivom je opredeljeno v nacionalnem elektronskem standardu (National standard for electronic filing systems, 2017). Pakete SIP prevzemajo prek portala (<http://portal.nasr.cz>). Pri prevzemu gradiva najprej prejmejo testni SIP, ga avtomatsko pregledajo in valorizirajo ter pošljejo izročitelju nadaljnja navodila za dokončni SIP. Zdaj imajo za to delo usposobljenih že 300 arhivistov. Mimogrede, na tak način so dobili v pregled že čez 700.000 paketov SIP.

Sprejem na Ministrstvu za pravosodje Češke republike (arhiv avtorjev).

Sprejem na Ministrstvu za pravosodje Češke republike (arhiv avtorjev).

Dostop do e-gradiva še ne deluje (kot on-line dostop), vendar ga načrtujejo do konca 2019. Za arhiviranje spletnih strani uporabljajo format WARC in orodje za žetev Heritrix. Portal je dostopen na naslovu <https://www.webarchiv.cz/en/>, gradivo pa zbirajo že od leta 2001! Obvladuje ga njihova centralna knjižnica, ki z ustvarjalci podpiše ustrezne pogodbe.

Gradivo iz različnih dokumentnih sistemov prevzemajo kot pakete SIARD2. Kot zanimivost smo izvedeli, da uporabljajo švicarsko orodje SIARD Suite in ne E-ARK DBPTK. Načeloma naj bi bili orodji medsebojno zamenljivi, vendar pa »ni enako«.

Na koncu smo jim predstavili še svoj pristop v arhiviranju podatkovnih zbirk. Tema jih zelo zanima, saj rešujemo podobne probleme. Je pa je dinamika prevzemanja pri njih večja, saj na tak način prevzemajo gradivo iz različnih ISUD. Zato sta si slaba dva meseca pozneje med obiskom Konference o ohranjanju prostorskih podatkov v Ljubljani češka udeleženca v Arhivu RS ogledala orodje za prikaz dbDIPview.

Pridobljene izkušnje in ugotovitve

Obisk osrednjega državnega arhiva Češke republike v Pragi nas je navdušil in nam obenem nastavil ogledalo, še posebej na področju prevzemanja e-arhivskega gradiva. Ni zanemarljiv podatek, da so prevzeli že čez 700.000 paketov SIP! Vsekakor se srečujejo s številnimi težavami, vendar rešitve iščejo na podlagi konkretnih izkušenj prevzemanja e-arhivskega gradiva. Izkušnje pa jim narokujejo, da so v iskanju odgovorov in dobrih praks zelo proaktivni. V ta namen se zgledujejo po nemških sosedih in švicarskih modelih, veliko zanimanja pa so pokazali za slovensko prakso na področju prevzemanja podatkovnih zbirk in nudenja dostopa z orodjem dbDIPview. Plodno sodelovanje kljub zaključenemu obisku še vedno poteka in v zimskih mesecih se v Prago ponovno odpravljata dva sodelavca Sektorja za elektronske arhive in računalniško podporo.

Alenka Starman Alič
Maja Povalej
Jasmina Kogovšek
Boris Domajnko
Jernej Križaj

Mednarodna znanstvena konferenca Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Radenci, 3.–5. april 2019

Mednarodna znanstvena konferenca *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* se je tudi v letu 2019 odvijala v Hotelu Radin v Radencih. Mednarodna konferenca vsako leto združuje strokovnjake s področja arhivistike, dokumentalistike, upravljanja gradiva in vse, ki se tako ali drugače ukvarjajo z arhivistiko in upravljanjem dokumentarnega in arhivskega gradiva in želijo slediti novostim na tem znanstvenem in strokovnem področju. Konferenca prinaša novosti na področju teoretičnih osnov arhivske znanosti in dokumentalistike, strokovnih postopkov, raziskovanja, standardov, smernic, dobre prakse, projektov in programov. V treh dneh so se predstavili strokovnjaki in znanstveniki iz številnih držav (Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije, Makedonije, Romunije, Poljske, Kosova in Združenih držav Amerike), ki so prispevali tudi članke za objavo v zborniku konference. Mednarodna konferenca je potekala med 3. in 5. 4. 2019.

V uvodnem delu konference so prisotne pozdravili direktor Pokrajinskega arhiva Maribor Ivan Fras, direktorica hotelov Zdravilišča Radenci Vesna Maučec in predstavnik generalnega pokrovitelja konference, podjetja Mikrografija d. o. o., Boštjan Gaberc.

V letu 2019 je bila glavna pozornost namenjena temam s področja zbiranja, obdelave in varovanja osebnih in drugih občutljivih podatkov pri ustvarjalcih in v arhivih.

Prvi dan konference se je začel s predavanjem mag. Matjaža Dreva, dr-